

SIFAT SO`Z TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI

G'oziyeva Diyora

*Jizzax viloyati Sh. Rashidov tumani 19-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Jizzax davlat pedagogika universiteti magistranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sifat so`z turkumi va uning o`ziga xos xususiyatlari to`g`risida ma`lumot beriladi. Sifatlarning gapda qo`llanilishi hamda ma`noviy jihatlariga ko`ra qanday uslubiy xoslanishga ega bo`lishi haqida so`z yuritiladi. Ta`kidlash lozimki, sifat so`z turkumining uslubiy xususiyatlari og`zaki nutqda uning talaffuzi yoinki so`z ohangidan kelib chiqib belgilansa, yozma matnlarda sifatlarning uslubiy xoslanishi ularning ifodalagan ma`nosiga ko`ra tadqiq qilinadi.*

**Kalit so`zlar:** *sifat, so`z turkumi, uslubiy xususiyat, ma`noviy jihat, ma`no, tahlil, tadqiq.*

METHODICAL PROPERTIES OF THE QUALITY WORD SYSTEM

Annotation: *This article provides information about the adjective phrase and its peculiarities. There is talk about the use of adjectives in speech and how they have a methodological character in terms of spirituality. It should be noted that the methodological features of the adjective phrase are determined in oral speech based on its pronunciation or tone of voice, while in written texts the methodological characterization of adjectives is studied according to their meaning.*

Keywords: *quality, vocabulary, methodological features, spirituality, meaning, analysis, research.*

МЕТОДИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА СИСТЕМЫ СЛОВ КАЧЕСТВА

Аннотация: *В данной статье представлена информация о прилагательном словосочетании и его особенностях. Идет речь об употреблении прилагательных в речи и о том, как они носят методологический характер с точки зрения духовности. Следует отметить, что методологические признаки прилагательного словосочетания определяются в устной речи на основе его произношения или интонации, тогда как в письменных текстах методологическая характеристика прилагательных изучается по их значению.*

Ключевые слова: *качество, лексика, методологические особенности, духовность, смысл, анализ, исследование*

Rang-tus

Hid

Hajm-o`lchov

Xususiyat

Maza-ta`m

O`zbek tilida qo`llanilayotgan har bir so`z o`ziga xos ma`noviy jihatiga ega hisoblanadi. Qaysidir so`z so`zning nomini ifodalasa, boshqa biri so`zning harakat ifodalashiga ko`ra farqlanadi. Yana shunday so`zlar guruhi borki, ular nomning belgisini bildirishiga ko`ra turkum vazifasini bajaradi. Bu so`z turkumi sifat sanalib, biz siz bilan tadqiq qilmoqchi bo`lgan ushbu maqolada ham aynan bu so`z turkumining gaplarda uslubiy vazifa bajarishi xususida so`z yuritiladi.

Sifat - obyekt va subyektning belgisini ifodalovchi so`z turkumi hisoblanadi[2]. Qanday? qanaqa? qaysi? so`roqlariga javob bo`luvchi ushbu so`z turkumi ko`rinish jihatidan ravish turkumiga o`xshab ketadi[10]. Biroq shaxs yoki narsaning belgisini ifodalovchi sifat turkumi harakat va holatning belgisini ifodalash xususiyatidan xoli va bu aynan ravish turkumiga xos uslubiyat hisoblanadi. Ushbu turkum so`zlarning o`ziga xos yasaliş jihatlar mavjud va shu o`rinda ularni ta`kidlab o`tish o`rinli:

a) Affiksatsion usul , ya`ni bunda qo`shimchalar asosiy yasovchi vosita sifatida qaraladi: gulli, guldor, sersuv va boshqalar;

b) Sintaktik usul – bunda ikki so`zning birikuvidan sifat turkumi yuzaga keladi: sheryurak, quyonyurak, oqko`ngil va h.z.;

c) Takroriy usul – ushbu holatda bir so`zning aynan takrorlanishi orqali yangi sifat hosil bo`ladi: yo`l-yo`l, gul-gul[3].

Sifat so`z turkumi ifodalagan ma`nosidan kelib chiqqan holda bir necha guruhlarga bo`linishi mumkin. Ta`kidlash lozimki, har bir sifat guruhi bir-biridan shakllantirgan ma`nosiga ko`ra tubdan farqlanadi:

Sifatning ma`noviy guruhlari(1-chizma).

Sifat so`z turkumi o`z doirasida ma`lum sinonimik qatorlarni yuzaga keltirishi mumkin. Ushbu misolga e`tibor bering:

I. Go`zal – chiroyli – xushro`y ;

II. Badbashara – xunuk – turqi sovuq.

Yuqorida keltirilgan birinchi misollar guruhida neytral so`z sifatida, ya`ni dominanta sifatida “chiroyli” so`zini qayd etishimiz mumkin. “Chiroyli” leksemasiga “O`zbek tilining izohli lug`ati” da quyidagicha ta`rif beriladi: husni odatdagidan ortiq, ko`rkam, go`zal. “Yoshlik” jurnalidan olingan, chiroyli leksemasi ishtirok etgan ushbu gapga diqqat qiling: “Shaharda shunday chiroyli qizlar bor – ko`rsang, og`zing ochiladi”. Demak, affiksatsion usulda yasalgan ushbu so`z ma`noviy jihatdan go`zal va xushro`y so`zlariga sinonimlik hosil qilar ekan.

Demak, mantiqiy jihatdan ham go`zal va xushro`y leksemalarining subyektga nisbatan ishlatilishi ma`noning yanada oydinlashuviga xizmat qilar ekan.

Keltirilgan ikkinchi sinonimik qatorda xunuk so`zi denonat vazifasini bajargan, badbashara va turqi sovuq so`zlari ushbu so`zga ma`nodoshlik hosil qilgan. “Ko`rinishi yoqimsiz, ko`rimsiz, yoqimli emas” ma`nosi keltirilgan Wikipedia online ochiq lug`atida xunuk leksemasining ,aslida, “sovuq”, “salqin” ma`nosiga ega ekanligi

to`g`risidagi ma`lumotlar qayd etib o`tiladi[9]. Xunuk so`ziga ma`nodoshlik hosil qilgan turqi sovuq birligi, aslan olganda, frazeologik birikma sanaladi. Ushbu ikki so`z o`rtasida nozik ma`noviy farqlanish mavjud bo`lib, ularning ba`zi hollarda birining o`rnida ikkinchisini ishlatish mutlaqo g`alizlikni keltirib chiqaradi:

I. Xunuk odam – turqi sovuq odam.

II. Xunuk hayvon – turqi sovuq hayvon.

Yuqorida qayd etilgan birinchi misolda xunuk va turqi sovuq so`zining odam leksemasiga nisbatan ishlatilishi ma`noga putur yetkazmagan bo`lsa-da, biroq ikkinchi misoldagi sinonimik qatorning “hayvon” so`zi bilan birgalikda qo`llanilishi ma`noviy jihatdan biroz g`alizlikka sabab bo`lgan. To`g`ri , xunuk hayvon birikmasi uslubiy jihatdan o`rinli ishlatilgan , ammo turqi sovuq paremasi ma`nosining buzilishiga sabab bo`lgan.

Sifat so`z turkumi stilistik jihatdan ham ma`lum nutq uslublari doirasida qo`llana olishi bilan ham ahamiyatli bo`lishi mumkin. Sababi, ba`zi nutq uslubida qo`llanilgan sifat turkumini boshqa nutq uslubida qo`llash ma`noga butkul putur yetkazadi. So`zlashuv uslubi va badiiy uslub sifat so`z turkumining barcha so`z va leksemalarini “qabul qila oladigan” uslublar sanaladi. So`zlashuv va badiiy uslublardan olingan ushbu misollarga e`tibor bering:

- Dilobar – yaxshi qiz, kelin qilsang arziydi-ya, oy desa oydak , kun desa kundak qiz (so`zlashuv uslubi).

- Uzun tunlar bunchalar uzun,

Uzun tunlar bunchalar mahzun(badiiy uslub)

Publisistik uslubda ham sifatning barcha turlari mahsuldor qo`llanavermaydi. Ommaviy axborot vositalarining talabidan kelib chiqqan holda uslubiy xoslangan sifatlar qo`llanilishi mumkin. Biroq , shu o`rinda ta`kidlash lozimki, sifat turkumining ilmiy va rasmiy uslublarda foydalanilishi ikkilamchi hodisa sanaladi. Sababi, har bir sifatga xos so`zlarni ushbu uslublarda ishlatish ularning ma`nosiga ta`sir o`tkazadi. Shunday sifat turkumiga oid so`zlar borki, ularni ilmiy va rasmiy uslublarda ishlatish juda ham no`rin, xususan, turqi sovuq, odamiy, go`zal va hokazo. Sifatga oid so`zlar qanchalik neytral holatda ishlatilsa, nutq uslubining ham shunchalik ravonlashuviga yordam beradi.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, shaxs yoki narsalarning belgisini ifodalovchi sifat so`z turkumi o`ziga xos uslubiy xususiyatlarga ega. Ularning ma`noviy guruhiga ko`ra ma`lum holatda qo`llanilishi sifatga oid so`zlarning ma`no nozikliklarini anglashni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Asqarova M, Yunusov R va boshqalar. O`zbek tili praktikumi. Jizzax - 2007
2. Азизов О. Тилшуносликка кириш. Т.: Ўқитувчи, 1996. 76 б.

3. Асадов Т. Сўз туркумлари тизимида равиш. Монография. Т.: Муҳаррир, 2010, 132 б.
4. Аширбоев С., Азимов И. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. (ўқув-узулий қўлланма). Т.: Фан, 2002. 137 б.
5. Ҳожиёв А. Ўзбек тили сўз ясашиши. Т.: Ўқитувчи, 1989. 112 б.
6. Ҳозирги замон ўзбек адабий тили. Ф.Камол таҳрири остида. Т.: Фан, 1957. 470 б.
7. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Фонетика, лексикология, морфология. Ғ.А. Абдураҳмоновнинг умумий таҳрири остида. Т.: Фан, 1966, 392 б.